

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหาและปัญหา

การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมนุษย์มีการศึกษานอกระบบมาตั้งแต่รวมตัวเป็นกลุ่มสังคม จากนั้นเมื่อเกิดสถาบันต่างๆ สถาบันก็ได้เป็นตัวแทนในการจัดการศึกษาขึ้น (สมหมาย จันทร์เรือง, 2544: 3)

การศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกายและจิตใจ โดยการศึกษาสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้ไปในทางที่ดี ฝึกมนุษย์ให้เกิดกระบวนการคิด เกิดทักษะในการปฏิบัติ สามารถวิเคราะห์ปัญหาและหาวิธีการแก้ปัญหาต่างๆได้ การศึกษาจึงเป็นตัวบ่งชี้ระดับการพัฒนาของประเทศในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น (นิตยา มัสยะฮะ , 2545:1) อีกทั้งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ยังได้กำหนดความมุ่งหมายและหลักการในการจัดการศึกษา ว่าต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต ดังนั้นการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณธรรมและจริยธรรมนั้นก็ต้องอาศัยศาสตร์ของศาสนาเข้ามาช่วยส่งเสริมในการอบรมให้การศึกษาควบคู่ไปกับศาสตร์ทางสังคมทั่วไป และศาสนาอิสลามถือเป็นศาสนาที่สามารถเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการให้การศึกษาเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรม โดยปัจจุบันการศึกษาอิสลามมีบทบาทให้เห็นอย่างเด่นชัดในรูปของอิสลามศึกษา ที่บรรจุการเรียนการสอนในโรงเรียนของรัฐบางส่วนและในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพราะการศึกษาอิสลามนั้นถือเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้นับถือศาสนาอิสลามทุกคน ดังนั้นการจัดให้มีการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในทุกพื้นที่ที่มีประชากรมุสลิม โดยมีการอบรมสั่งสอนให้การศึกษาแก่มุสลิมทุกคนให้ได้เรียนรู้หลักการของศาสนา จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง (นิตยา มัสยะฮะ, 2545:1)

การเรียนการสอนอิสลามศึกษาแต่เดิมนั้นจะอยู่ในรูปของปอเนาะ ซึ่งเป็นสถานที่สอนศาสนาอิสลามที่ชาวไทยมุสลิมจัดตั้งขึ้น มีโต๊ะครูเป็นเจ้าของ และมีกระท่อมของนักศึกษาประกอบอยู่ด้วย ต่อมาเมื่อรัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาศาสนา ก็ได้เริ่มวางระเบียบปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ พุทธศักราช 2504 โดยกำหนดให้มีการจดทะเบียนปอเนาะเป็นสถานศึกษา กำหนดหลักสูตรวิชาศาสนาและภาษาไทย มีการวัดผลและพิจารณาให้เงินอุดหนุน (วิทยา บุญสม, 2521: 14)

การจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของคนไทยที่เป็นระบบนั้นเริ่มตั้งแต่ พุทธศักราช 2518 เนื่องจากคนไทยมุสลิมที่อยู่ในจังหวัดชายแดนใต้ส่วนใหญ่จะเดินทางไปเรียนในประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นประเทศที่มีการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม และมีความเข้าใจในวัฒนธรรมของมุสลิมมากกว่าประเทศไทย กระทรวงศึกษาธิการจึงเล็งเห็นความสำคัญในการจัดการศึกษาเพื่อคนไทยทุกคนโดยเท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงบรรจุการเรียนการสอนอิสลามศึกษาขึ้นแทนวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และวิชาสร้างเสริมลักษณะนิสัย และได้มีการพัฒนาจนกระทั่งได้มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาอิสลามขึ้นในระดับประถมศึกษา ซึ่งเรียกว่า อิสลามศึกษาในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 และมีการปรับปรุงหลักสูตรนี้ขึ้นในพ.ศ. 2533 โดยเริ่มใช้ใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2534 เป็นต้นมา (นิตยา มัสเยาะ, 2545:2)

เมื่อพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้ประกาศใช้ ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 การศึกษาของไทยจึงเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นคนดี คนเก่ง มีความสุข สนุกกับการเรียนรู้ สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิตเต็มตามศักยภาพ มีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพ ไม่น้อยกว่า 12 ปี โดยรัฐไม่เก็บค่าใช้จ่าย สามารถศึกษาได้ตลอดเวลา (สมเชาว์ เกษประทุม, 2544:10) อีกนัยหนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาอย่างเต็มตามศักยภาพ มุ่งเน้นให้เป็นคนดี มีปัญญา และมีความสุขบนพื้นฐานของสังคมไทย โดยปลูกฝังให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ คือมีคุณธรรม จริยธรรม พัฒนาตนเองและสังคม มีความสามารถในการเรียนรู้ สื่อสาร ทำงาน คิดตัดสินใจแก้ปัญหาอย่างรอบคอบ มีเหตุผล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ ฟังตนเองได้ มีทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตมีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี มีสุนทรียภาพ การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และมีความภูมิใจในความเป็นไทย (กรมวิชาการ, 2546)

ดังนั้นเยาวชนมุสลิมที่ถือสัญชาติไทยเป็นคนไทย ก็ถือว่าได้รับสิทธิตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติฉบับปัจจุบันนี้ด้วย คือมีสิทธิในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี อีกทั้งเยาวชนมุสลิมนั้นยังมีความจำเป็นจะต้องรับการศึกษาอิสลามภาคบังคับด้วย เพราะฉะนั้นจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีสถาบันที่ให้การศึกษทั้งในด้านสามัญและศาสนาควบคู่กันไป ซึ่งในปัจจุบันสถาบันต่างๆ ได้ตื่นตัวขึ้นในการที่จะปรับปรุงระบบการศึกษาอิสลามให้ เป็นไปโดยสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษา 2542 ที่ได้กำหนดการศึกษาขั้นพื้นฐานภาคบังคับเป็นเวลา 9 ปี เนื่องจากหากเยาวชนมุสลิมเข้าเรียนตามภาคบังคับ 9 ปี โดยเข้ารับการศึกษ ในโรงเรียนสามัญที่ไม่มีการสอนอิสลามศึกษาด้วย ก็จะทำให้ไม่มีโอกาสรับรู้วิชาการศาสนาน้อยลงจึงได้พยายามผันสถาบันของตัวเองให้เป็นแบบระบบบูรณาการ ที่มีทั้งการศึกษาตามหลักสูตรสามัญ

ทั่วไปและการศึกษาศาสนา เพื่อรองรับเยาวชนให้มีโอกาสเรียนรู้ทั้งอิสลามศึกษาและวิชาสามัญทั่วไป ดังนั้นในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนที่มีทั้งอิสลามศึกษาและสามัญจะต้องอาศัยการบริหารงานที่มีคุณภาพมากกว่าโรงเรียนทั่วไปเพื่อผู้เรียนจะได้รับประโยชน์สูงสุด ซึ่งการบริหารการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 นั้นได้ถูกแบ่งออกเป็น 4 งาน ได้แก่ งานด้านวิชาการ งานด้านงบประมาณ งานด้านการบริหารงานบุคคล และงานด้านการบริหารทั่วไป ซึ่งงานบริหารทั้ง 4 ด้านดังกล่าวนี้ งานวิชาการถือเป็นงานหลักและเป็นหัวใจสำคัญของสถานศึกษาซึ่ง นิตยา มัสเาะ (2545: 15) ได้กล่าวไว้ว่า งานวิชาการเป็นกิจกรรมที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ของนักเรียนและมีขอบข่ายที่กว้างขวาง หลายด้าน จึงได้สรุปขอบข่ายงานวิชาการไว้เป็น 4 ด้านคือ ด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และ ด้านการวัดผลและการประเมินผลเพราะขอบข่ายงานวิชาการทั้ง 4 ด้านนี้ถือเป็นงานหลักของงานวิชาการ ซึ่งโรงเรียนต่างๆจะต้องให้ความสำคัญเป็นลำดับต้นๆ โดยเฉพาะกลุ่มโรงเรียนที่จะเปิดทำการสอนอิสลามศึกษาและสามัญควบคู่กันก็ยิ่งจำเป็นอย่างมากในการที่จะให้ความสำคัญกับงานวิชาการทั้งสี่ด้านดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ สถาบันหลายๆแห่งในเขตภาคกลางที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนการสอนเข้าสู่ระบบบูรณาการที่มีทั้งหลักสูตรสามัญทั่วไปและหลักสูตรอิสลามศึกษาควบคู่กันก็จะต้องคำนึงถึงในส่วนนี้เป็นสำคัญด้วย เพราะในความเป็นจริงการเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบบบูรณาการนี้ การเรียนการสอนในสถาบันหลายๆสถาบันก็ยังไม่ได้รับผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร โดยเฉพาะในส่วนของวิชาอิสลามศึกษา ซึ่งเป็นสาระหนึ่งในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ในสาระที่ 1: ศาสนา ศิลปกรรม จริยธรรม มีความคิดรวบยอดที่เกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนของอิสลามที่มุ่งเน้นมาตรฐานผู้เรียนที่นับถือศาสนาอิสลามให้เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ มีความรู้และเข้าใจหลักการศรัทธา หลักปฏิบัติและหลักคุณธรรม จริยธรรมเพื่อยึดถือเป็นระบบแห่งชีวิต โดยผู้เรียนจะต้องมีความรู้ ประสพการณ์และทักษะเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมที่ว่าด้วยหลักปฏิบัติความดีตามวิถีชีวิตแห่งอิสลามอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชั้นการศึกษาขั้นพื้นฐาน และเกิดความเจริญงอกงามทั้งในด้านความรู้ ทักษะกระบวนการตลอดจนเกิดเจตคติและการจัดการได้ (กรมวิชาการ, 2546:(15)) แต่ความเป็นจริงในปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในเขตภาคกลางนั้น มีผลสัมฤทธิ์ที่ยังไม่เกิดขึ้นตามที่ควรจะเป็น ซึ่งอาจส่งผลมาจากปัญหาในด้านต่างๆ

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงน่าจะได้มีการศึกษาวิจัยถึงสภาพและปัญหาการเรียนการสอนอิสลามศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง โดยเฉพาะในระดับมัธยมศึกษา

ตอนต้นที่มีการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาว่ามีสภาพและมีปัญหาเป็นเช่นไร รวมถึงการศึกษาข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆด้วย

1.2 วัตถุประสงค์

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ศึกษาสภาพการดำเนินการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง
2. เปรียบเทียบสภาพการดำเนินการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ตามความเห็นของครูที่มีอายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การสอนแตกต่างกัน
3. เปรียบเทียบสภาพการดำเนินการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ตามความเห็นของนักเรียนที่มีเพศ ระดับการศึกษา และการศึกษาศาสนาแตกต่างกัน
4. ศึกษาปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาในการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาให้ครอบคลุมเนื้อหา และตัวแปร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสภาพและปัญหาการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ดังนี้

- 1.1 หลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้
- 1.2 การจัดการเรียนการสอน
- 1.3 สื่อการเรียนการสอน
- 1.4 การวัดผลและประเมินผล

1.3.2 ขอบเขตด้านตัวแปร

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ศึกษาโดยแยกออกเป็น ตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ดังนี้

1. ตัวแปรต้น ได้แก่ สถานภาพของกลุ่มตัวอย่างซึ่งจำแนกเป็น ผู้บริหาร ครูผู้สอน อิสลามศึกษาและผู้เรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ดังนี้ คือ

1.1 ตัวแปรของผู้บริหาร

1.1.1 อายุ

1.1.2 ระดับการศึกษา

1.1.3 ประสบการณ์การทำงาน

1.2 ตัวแปรของครูผู้สอนอิสลามศึกษา

1.2.1 อายุ

1.2.2 ระดับการศึกษา

1.2.3 ประสบการณ์การสอน

1.3 ตัวแปรของนักเรียน

1.3.1 เพศ

1.3.2 ระดับการศึกษาสามัญ

1.3.3 การศึกษาศาสนา

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ สภาพและปัญหาการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ใน 4 ด้าน คือ

2.1 ด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้

2.2 ด้านการจัดการเรียนการสอน

2.3 ด้านสื่อการเรียนการสอน

2.4 ด้านการวัดผลและประเมินผล

1.4 ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบถึงสภาพการดำเนินการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง เพื่อนำไปสู่การมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น
2. เพื่อทราบถึงความแตกต่างของสภาพการดำเนินการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ตามความเห็นของครูที่มีอายุ ระดับการศึกษาสูงสุด และประสบการณ์การสอนแตกต่างกัน
3. เพื่อทราบถึงความแตกต่างของสภาพการดำเนินการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ตามความเห็นของนักเรียนที่มีเพศ ระดับการศึกษา และการศึกษาศาสนาแตกต่างกัน
4. เพื่อทราบถึงปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหาคารเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม หมายถึง โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานควบคู่ไปกับหลักสูตรอิสลามศึกษา

สภาพการเรียนการสอน หมายถึงสภาพการดำเนินการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ใน 4 ด้าน คือ ด้านหลักสูตรและการนำไปใช้ การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล

ปัญหาการจัดการเรียนการสอน หมายถึง ข้อขัดข้องหรืออุปสรรคเกี่ยวกับการเรียนการสอนอิสลามศึกษา ซึ่งประกอบด้วยด้านต่างๆ ดังนี้คือ ด้านหลักสูตรและการนำไปใช้ การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผล

ผู้บริหาร หมายถึง ผู้ที่ดำรงตำแหน่ง ซึ่งได้แก่ ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้จัดการ หรือผู้รับใบอนุญาตให้ทำหน้าที่บริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ครูสอนอิสลามศึกษา หมายถึง ครูที่สอนวิชาอิสลามศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง

ผู้เรียน หมายถึง นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง

หลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง หลักสูตรอิสลามศึกษาที่นำไปใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ซึ่งเป็นแผนการจัดหมวดกิจกรรมที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียน ทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน โดยสอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของผู้เรียน และสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการดำเนินการจัดกิจกรรมหรือการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ความถนัดและความต้องการของผู้เรียน รวมถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนเกิดทักษะ กระบวนการคิด

สื่อการเรียนการสอน หมายถึง สื่อหรือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนอิสลามศึกษา ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง ที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาและสอดคล้องกับธรรมชาติของรายวิชา รวมถึงการเลือกใช้สื่อการเรียนรู้อย่างหลากหลาย

การวัดผลและประเมินผล หมายถึง กระบวนการและวิธีการในการวัดผลและประเมินผลอิสลามศึกษา ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม และใช้วิธีการที่หลากหลายสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และเนื้อหาสาระของหลักสูตร

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นไว้ดังนี้

1. การเทียบอักษรภาษาอาหรับและศัพทมูลวิทยาอิสลามศึกษา ใช้อ้างอิงจากตารางเทียบพยัญชนะอาหรับ-ไทย วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี (2546)

2. ความหมายภาษาไทยของคัมภีร์อัลกุรอาน ผู้วิจัยอ้างอิงจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานฉบับที่จัดพิมพ์โดยศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด เพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน ปีอิหฺเราะฮ์ศักราช 1419 (พุทธศักราช 2542) โดยผู้วิจัยอ้างอิงในบรรณานุกรมเพียงครั้งเดียว

3. การอ้างอิงตัวบทอัลกุรอาน ผู้วิจัยอ้างอิงสุเราะฮ์และอายะฮ์ไว้ด้านหลังของตัวบทและความหมาย

4. การอ้างอิงตัวบทหะดีษ ผู้วิจัยอ้างอิงแหล่งที่มาของหะดีษในเชิงอรรถและหะดีษใดที่มีแหล่งที่มาหลายแหล่ง ผู้วิจัยได้ระบุเจ้าของสำนวนที่อ้างอิงไว้ เช่น สำนวนของมุสลิม เป็นต้น หากไม่ระบุสำนวนที่อ้างหมายความว่าทุกแหล่งที่มาใช้สำนวนเดียวกัน

สัญลักษณ์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้สัญลักษณ์ ดังนี้

1. อ่านว่า “สุบฮานะฮฺวะตะอาลา” เป็นคำสรรเสริญต่อเอกองค์อัลลอฮ์ แปลว่า อัลลอฮ์ผู้ทรงมหาวริสุทฺิ
2. อ่านว่า “ซ็อลลัลลอฮุอะลัยฮิวะสลัลม” เป็นคำสรรเสริญและขอพรแด่ท่านนบีมุฮัมมัด แปลว่า ขออัลลอฮ์ ทรงสคูติและให้ความสันติแก่ท่าน
3. อ่านว่า “เราะฎ็ยัลลอฮุอันฮุ” เป็นคำขอพรแต่เสาะหาบะฮฺ แปลว่า ขออัลลอฮ์ทรงพอพระทัยต่อท่าน
4. วงเล็บปีกกาจะใช้สำหรับอายะฮฺอัลกุรอาน
5. (()) วงเล็บคู่จะใช้สำหรับตัวบทอัลหะดีษ